

Az elsöben (*Beszélgetések a színjátékról*) tizennegy közvetlen hangú, helyenként kedves humorral, söt önróniával fűszerezett dialógust olvashatunk; bennük „a professzor” a kérdve-kifejtő módszer segítségével vezeti be lépésről lépésre két tanítványát aszínháztudomány világába. A párbeszédnek során — bőséges példákkal illusztrálva, könyvészeti utalásokkal kiegészítve — tárgyalásra kerülnek a színjátékelmélet alapvető kérdései: a színjátékszás eredete, majd egyre bonyolultabb formákban (életszínjáték, munkaszínjáték, ünnepi színjáték, görög színjáték) való kialakulása; az egyes színjátéktípusok strukturális és művészi-társadalmi funkciója; a színpadi alkotásokat létrehozó együttesnek (drámaíró, színész, rendező, zeneszerző, tervező stb.) tevékenysége; az „együttes”-sel szoros kapcsolatban álló közönségnek „belső cselekvése”, vagyis reagálása a színpadról kisugárzó hatásra.

Ugyanezeknek a témáknak elemző vizsgálatával találkozhatunk a kötet második részében (*Színjáték az egész világ*) publikált értekezésekben is — csak hogy más feldolgozásban. Bizonyos átfedéseket leszámítva, Hontnak sikerült a tautológia csapdait elkerülni. Egyrészt úgy, hogy a színjáték összetevőit új aspektusból, más összefüggéseikben világította meg (*A színjáték világa, A színjáték eredete*), még inkább pedig azáltal, hogy egyes kérdésekről, amelyeket a *Beszélgetésekben* csak mellékesen érintett — például a színész és a rendező munkája (*A színész alkotása, A színészi képzelet fejlesztése, Elmény és látomás*), a drámaiság mibenléte (*Valóság a színpadon*), a drámai párbeszéd (*Az ige testet ölt*) — itt teljes részletességgel fejtekte ki nézeteit. A két rész tehát egymást kölcsönösen kiegészítve, szerves egységet alkot.

Szívesen olvastunk volna többet a színjáték esztétikai vonatkozásairól a drámai hatással kapcsolatban a tragikumról és a komikumról, az európai színjáték egyes műfajairól. Ha azonban figyelembe vesszük a színháztudománynak rendkívül gazdag, szerteágazó témakörét, nagyon is megérthetjük, hogy nem lehetett minden kérdést egyforma részletességgel kidolgozni. A kötet így is valóságos enciklopédiája a színjátékelmélet fogalomrendszerének, és lényegét tekintve ebben a formájában és beosztásában is egy tudományos kézikönyv funkcióját tölti be. Egyúttal jó alkalom annak tudatosítására is, hogy a dráma — amint ezt már Vörösmarty is hangsúlyozta a *Dramaturgiai lapokban* — nemcsak költői-írói, hanem színpadi előadás céljára készült mű is; következöleg irodalomtörténeiszneknek, kritikusainknak drámai irodalmunk múltját és jelenét irodalom és színház kettős aspektusában kell megközelítenünk.

Solt Andor

Bencze Lóránt: Pázmány Péter és Kosztolányi Dezső prózastílusa. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Nyelvtudományi dolgozatok 10. Bp. 1973. 103 l.

A magyar prózairodalom fejlődésének egyik érdekes kérdéseként tarthatjuk számon XX. századi íróink élénk érdeklődését Pázmány Péter stílusa iránt. Bencze Lóránt könyvének bevezetésében Kosztolányi és Devecseri Gábor szavait idézi „a magyar próza atyjának” stílusáról, s ezek a szavak méltán követelik a magyarázatot: mi az, ami századunk íróinak elismerését váltja ki a Pázmány-művek olvastán? Mi az, ami miatt Kosztolányi őt „a magyar próza atyjának” nevezte? Miért fordul felé a modern próza helyenkénti erőtlenségének okait vizsgáló figyelem oly gyakran még ma, több mint 300 év távlatából is?

Bencze Lóránt vizsgálódása ebből a kérdés-csoportból nőtt ki, s a két — egymástól oly sokban különböző író — mint prózánk egy-egy korszakának csúcspontját, reprezentánsát vizsgálja. Módszere: nyelvi elemzés; a két író néhány mondatát veszi teljes — hangtani, szó-tani és mondattani stilisztikai — vizsgálat alá.

Az elemzendő mondatok kiválasztását szerencsének érezzük, hisz azok valóban jellemzőek szerzőjükre. Pázmánnyal kapcsolatban meggyőző a végeredmény: mondatai hármás, ritmikus tagozódást mutatnak, mely „különböző nyelvi rétegekhez tartozó elemek azonoságában nyilatkozik meg (ragozás, szókinccs stb.)” (40). Mivel kerüli a mondanivaló szempontjából epizódnak tekinthető történeteket, elbeszéléseket, stílusa rendkívül tömörre válik, minden elemnek határozott funkciója van s ezek az elemek szorosan összefüggő rendszert alkotnak.

A Kosztolányi-próza — minden különbözősége ellenére is — néhány ponton hasonlóságot mutat ezzel a stílusesszémnyel. Nála is „minden nyelvi eszköznek funkciója van, de ez a funkció nem választható el a mű egészétől, mondanivalójától, minden eszköz kapcsolódik a másikhoz és az egész műhöz” (95.). Bencze Lóránt szerint három ponton kapcsolódik egymáshoz a két író prózája: mindketten „öntudatos stílusművészek”, egyéniek, elvont mondanivalójukat érzékletesen fejezik ki. A barokk szélesség, mozgalmasság az impresszionista érzékletességgel állítható párhuzamba, a gondolati tartalom kifejtése pedig mind a szónok Pázmány, mind a költő Kosztolányi prózáját ritmikussá teszi, a költői stílushoz viszi közel. Mig azonban Pázmánynál a prózaritmus a meggyőzés eszköze, addig Kosztolányi személyében az impresszionista költő „szuggerálja, bagonázza meg” az olvasót ritmikája révén szuggesztív vázó stílusával. Végeredményben a szerző Kosztolányi prózaritmusát Pázmány-hatásnak tulajdonítja.

Mindezek a megállapítások kétségtelenül hitelt érdemlőek, hisz gondos nyelvi elemző munka eredményeként jöttek létre. Kár, hogy a végső összegzés mégsem vonja le az összes következtetést, nem meríti ki a téma lehetőségeit. Az eredményeket összegezni kívánó utolsó fejezeteknek már címei is iskolásak, sablonosak, nem sokat ígérnek (Összefoglalás, Összehasonlítás, kiértékelés). A nyelvileg is helytelen című utolsó fejezet a fentebb felvetett kérdésekkel kapcsolatban nem ad kielégítő választ, noha kétségtelen, hogy értékes adalékokat szolgáltat a további kutatás számára. Az összegezés fő érdeme a gondos nyelvi elemzés eredményeképp leszűrődő néhány új szempont felvetése (főképp a két próza ritmikuságával kapcsolatban). A kérdés végső megoldása azonban nem csupán nyelvészeti, hanem elsősorban irodalomtörténeti probléma. Ahogy a művészi szöveg nyelvi elemzése nem választható el a tartalmától, úgy Kosztolányi sem függetleníthette magát teljes mértékben a pázmányi próza tartalmi vonatkozásaitól. Természetesen nem az ellenreformáció ügye ébreszthetett benne érdeklődést, hanem sokkal inkább az úgy szolgálatának *módja* keltethetett rezonanciát a XX. század stílusművészeiben. Nem a XVII. század vallási harcai kötötték le Kosztolányi figyelmét, hanem sokkal inkább a céljával és mondanivalójával teljes mértékben adekvát stílust teremtő XVII. századi író, aki a gyakorlati élet és a művészi megfogalmazás szférájában tökéletesen azonos tudott maradni, aki stílusának legkisebb elemét is megkapó tudatossággal mozgósította egyetlen irányba: az ellenreformáció elfogadtatása és a barokk világkép kiépítése felé. A kérdés további kutatásában — úgy véljük — ezt a szempontot is figyelembe kell venni, s így — a most ismertetett nyelvészeti vizsgálódás tanulságait felhasználva — a Pázmány—Kosztolányi-kérdésről még pontosabb kép rajzolódhat ki. *Bitskey István*

Czuth Béláné—Ésik Zoltánné: Petőfiről, Petőfitől. Bp. 1973. Tankönyvkiadó 356 l.

A Tankönyvkiadó antológiája — az előszó tanúsága szerint is — elsősorban az iskolásoknak készült, nyersanyagnak Petőfi-műsorok önálló készítéséhez, vagy egyszerűen csak kézikönyvnek a Petőfivel ismerkedni vágyó fiatalok kezébe. Már az anyag változatossága is különleges helyet biztosít a kötetnek az ünnepi kiadványok között, mégis nem annyira a tartalma, hanem az összeállítás *módszere* érdemli meg a figyelmet, s készleti vitára az olvasót.

A szövegeket a 12—18 évesek erősen differenciált érdeklődésének, ismereteinek megfelelően kellett válogatni, nehogy a számukra megemészthetetlen, új adatokkal zsúfolt szö-

veg elvegye a kedvüket a további lapozástól. Az általános és középiskolában tanultak zöme szerepel a kötetben, e köré a főként lírai versekből álló mag köré épül a gyűjtemény anyaga. Az ifjú olvasók olyan, nekik új írásokkal ismerkedhetnek itt, amelyek kiegészítik a költőről alkotott ismereteiket, ugyanakkor a tananyagra épülő válogatással önálló feldolgozásra is alkalmasak. Az elv feltétlenül helyes, mégis felmerül bennünk némi kétség. A Petőfiről szóló írások többsége ugyanis életrajzi jellegű, ezek között a verseknek csak illusztráló szerepük van, a Petőfitől való szövegek olvasásakor elemzések híján a diákolvasó többnyire magára marad. Tizenévesekhez szóló részletet a Petőfi-kutatás legújabb eredményeit tükröző írásokban is lehet találni, s akkor a kötet inkább a *ma* s nem a *tegnap* és *tegnapelőtt* Petőfijéről szólna.

A kötet írásai tematikus csoportokban rendeződnek. A témaköröket a szerkesztők nagyon szerencsésen választották meg: megkönnyítik az általános iskolás olvasók dolgát, akik csak az irodalomolvasás fokán ismerkednek Petőfivel, ugyanakkor lehetőséget adnak a teljes életmű áttekintésére. Az egyes témákon belül nem lehet és nem is kell a kronológiaihoz ragaszkodni, viszont az írások keletkezési idejének feltüntetése megkönnyítené a tájékozódást.

A kötetet alapos és nélkülözhetetlen jegyzetek egészítik ki, célszerűen a lapok alján és nem a függelékben. Talán a jegyzetek összeállításában a legnehezebb áthidalni az olvasók műveltségének szintkülönbségét, mégis az az érzésünk, hogy a szerzők ott is munkát ajánlanak, ahol a fiatalok megállnának a saját lábukon. Aligha hisszük, hogy volna olyan gyerekek, aki ne tudná, hogy mi a *kemence*, *pázsit*, *eresz*, *baka*, vagy akár azt, hogy Csokonai Vitéz Mihály magyar költő (másutt csak *költő*). A jegyzetek többsége azonban hasznos tudnivalót tartalmaz, s csak fájlalni tudjuk, hogy a képek alatt nem kapunk hasonló tájékoztatást. A külön képjegyzék nehezebben kezelhető és gyakran hiányos is: nem minden esetben adja meg a szerző nevét és a kép műfaját.

Tartalmi értékei mellett elismeréssel kell szólnunk a könyv formájáról is. A Diákkönyvtár kötetei hasznosak és olcsók, de csúnyák, így az ehhez hasonló kiadványok a *szép könyv* szeretetére is segítik a nevelni fiatalokat.

Kovács Magda

Jókai-emlékszám. SF Tájékoztató. A Magyar Írók Szövetsége Tudományos-Fantasztikus Irodalmi Munkabizottságának kiadványa 8. Bp. 1972.134 l.

Jókai fantasztikus álmának, *A jövő század regényének* 100 éves megjelenését ünnepelte